

แนวคิดที่ว่าด้วยพิธีกรรมขอฝนในพระพุทธศาสนา

The concept of rain-praying rituals in Buddhism

พระครูบรรพตพัฒนชัย (เอกชัย เอกawatthano)

Phrakhru Banphodphatthanachai (Aekkachai Ekawatthano)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkomrajavidyalaya University

E-mali: Aekkachai.Ekawatthano@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1. เพื่อศึกษาแนวคิดที่ว่าด้วยพิธีกรรมการขอฝน และ 2. เพื่อวิเคราะห์พิธีกรรมขอฝนในพระพุทธศาสนา เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร ผลการวิจัยพบว่า พิธีกรรมการขอฝนเป็นพิธีที่ปรากฏในประเทศไทยมาอย่างยาวนาน พบในทุกภูมิภาคของประเทศไทย แต่เดิมนั้นเป็นพิธีกรรมตามความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น จนเมื่อประเทศไทยได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนา พิธีกรรมการขอฝนจึงมีพิธีทางพระพุทธศาสนาร่วมด้วย พิธีกรรมการขอฝนที่ปรากฏในสังคมไทย เช่น การแสดงธรรมมัจฉา การแห่พระเจ้าไม้แก่นจันทร์ การจุดบั้งไฟ การแห่ช้างเผือก เป็นต้น พิธีกรรมการขอฝนไม่ปรากฏในพระพุทธศาสนา แต่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้กล่าวถึงสาเหตุของฝนตกและในไม่ตกไว้ คือ 1. สาเหตุที่ทำให้ฝนตก ได้แก่ พระราชาทรงธรรม อำนาจของพระอินทร์ อำนาจของเทวดา และอำนาจของสัตว์มงคล 2. สาเหตุที่ทำให้ฝนแล้ง ได้แก่ พระราชาไม่ทรงธรรม พระราชาพูดเท็จ และมนุษย์ไม่ตั้งอยู่ในธรรม

คำสำคัญ: พิธีกรรม, การขอฝน, พระพุทธศาสนา

Abstract

This research aims to 1. study the concept of rain-asking rituals and 2. analyze rain-asking rituals in Buddhism. This is a documentary research. The research results found that the rain-asking ritual has been a long-standing tradition in Thailand, found in all regions of Thailand. Originally, it was a ritual based on the beliefs of each locality. When Thailand was influenced by Buddhism, the rain-asking rituals were also Buddhist rituals. Rain-asking rituals that appear in Thai society include the performance of the Dhammamachcha, the parade of the sandalwood Buddha, the lighting of rockets, and the parade of white elephants. The rain-asking ritual does not appear in Buddhism, but the Tripitaka mentions the causes of rain and its non-rain: 1.

The causes of rain include the righteous king, the power of Indra, the power of gods, and the power of sacred animals. 2. The causes of rain include the unrighteous king, the king telling lies, and humans not following the Dhamma.

Keywords: rituals, rain-asking, Buddhism

บทนำ

พิธีกรรมการขอฝน หรือ พิรุณศาสตร์ เป็นอีกหนึ่งประเพณีความเชื่อที่พบได้ในหลายวัฒนธรรม โดยเฉพาะในกลุ่มวัฒนธรรมที่อาศัยน้ำฝนในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่พึ่งพิงอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศที่แปรปรวน ซึ่งหากในช่วงฤดูกาลที่ทำการเกษตรเกิดฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ก็ย่อมส่งผลต่อการเพาะปลูกและการทำมาหาเลี้ยงชีพ ดังนั้น ในสมัยโบราณยุคที่มนุษย์ยังไม่มีความรู้เกี่ยวกับกฎธรรมชาติ จึงมีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติที่อยู่เบื้องหลังการบงการหรือบันดาลให้ฝนตก โดยจะมีการจัดทำพิธีขอฝนกับเทวดาฟ้าดินและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ตามความเชื่อของแต่ละท้องถิ่นหรือแต่ละกลุ่มชน ซึ่งความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อำนาจเหนือธรรมชาติและวิญญูณนี้ ถือเป็นต้นกำเนิดของและพัฒนาการของศาสนาต่างๆ (พระครูนนทเจติยาภิบาล (สักขี ไซยา), 2560 : 23)

ความเป็นมาของพิธีกรรมการแห่ช้างเผือกขอฝนมีสัญลักษณ์ที่แสดงออกในพิธีกรรมตามระบบสัญลักษณ์โดยวัตถุคือ ช้างเผือก ที่เชื่อมโยงมาจากเรื่อง “พระเวสสันดร” เป็นช้างเผือกที่เป็นสัตว์พาหนะของพระเวสสันดร มีชื่อว่า “ปัจฉินาเคนทร์” เชือกนี้ เป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ อยู่เมืองใดเมืองนั้นก็อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล จึงเป็นเหตุให้ชาวบ้านนำช้างเผือกหรือช้างปัจฉินาเคนทร์เชือกนี้มาแห่ เพื่อต้องการความอุดมสมบูรณ์ ต้องการให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล

ประวัติความเป็นมาของพิธีกรรมการแห่ช้างเผือกขอฝนชาวล้านนา เมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลส่งผลทำให้เกิดภัยแล้งชาวล้านนาจะช่วยกันทำรูปช้างเผือกเพื่อใช้ประกอบพิธีแห่ขอฝน โดยสร้างเป็นรูปช้างโครงสร้างไม้ไผ่ ผูกติดกับแคร่หามแล้วเอาใบไม้มามัดติดตามโครงสร้างช้าง เอาฝ้ายหรือสำลีติดตามโครงสร้างช้าง เสร็จแล้วก็ประดับไว้บนรถยนต์กระบะ ประดับด้วยผ้าและดอกไม้ ชาวบ้านตั้งขบวนที่หน้าวัดแห่ช้างเผือกไปพักที่ทุ่งวังช้างงาม จะมีพิธีบวงสรวงทุ่งวังช้างงาม โดยมีพระภิกษุเป็นให้ศีลพรและรับผ้าป่า มีการรำดาบถวายทุ่งวังช้างงามเสร็จแล้วเคลื่อนขบวนแห่ไปที่วัดห้างฉัตรเพื่อหยุดพักรับประทานอาหารกลางวัน เสร็จแล้วเคลื่อนขบวนแห่ไปที่ต้นน้ำตอยขุนตาล จัดสถานที่พร้อมแล้วเริ่มต้นด้วยการไหว้พระรับศีล ปู่จ่านอาราธนาธรรม พระสงฆ์เทศนาธรรมเรื่องมัจฉาพระยาปลาซ่อน จากนั้นปู่จ่านกล่าวเวณتانขอ น้ำฟ้าสายฝน พระภิกษุให้พระพร ปู่จ่านนำกล่าวแผ่ส่วนบุญเป็นอันเสร็จพิธี

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแนวคิดที่ว่าด้วยพิธีกรรมการขอฝน
2. เพื่อวิเคราะห์พิธีกรรมของฝนในพระพุทธศาสนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยอาศัยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารตามลำดับขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

1. การรวบรวมเอกสารข้อมูล โดยการศึกษาจากเอกสารข้อมูลต่างๆ ทั้งที่เป็นชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก ส่วนเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถาฎีกา อนุฎีกา หนังสือ วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เพื่อทำการศึกษาค้นคว้าในความหมาย ขอบเขตเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับการขอฝนในคัมภีร์พระไตรปิฎก และการวิเคราะห์พิธีกรรมการขอฝนในพระพุทธศาสนา
2. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาวิจัยได้ดำเนินการศึกษาวเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากการศึกษาทางเอกสาร โดยการจัดทำเป็นหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้อย่างชัดเจน
3. การสังเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาวิจัยได้ดำเนินการนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวเคราะห์แล้วนำไปสู่กระบวนการสังเคราะห์ และเรียบเรียง โดยมุ่งค้นหาคำตอบที่ได้ตั้งไว้ตามวัตถุประสงค์พร้อมทั้งนำเสนอข้อคิดเห็น และข้อเสนอแนะของการศึกษาวิจัย
4. สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ ดำเนินการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม เพื่อเป็นหลักฐานอ้างอิงในการศึกษาวิจัยต่อไป

ผลการวิจัย

1. แนวคิดที่ว่าด้วยพิธีกรรมการขอฝน

พิธีกรรมขอฝนหรือตำนานพฤษศาสตร์ของไทยในอดีต ถือเป็นพระราชพิธีสำคัญ เพราะมีคนบางพวกเชื่อว่า ดิน ฟ้า อากาศ มักเป็นไปตามพระราชจริยวัตรหรือการประพฤติของพระเจ้าแผ่นดิน จึงมีเรื่องราวแต่โบราณกาลว่า พระเจ้าแผ่นดินทรงพระองศ์เพื่อให้ฝนตก ปรากฏในคัมภีร์มหาวงศ์ พงศาวดารลังกาว่า “พระเจ้าแผ่นดิน ลงบรรทมอยู่ในลานพระเจดีย์ด้วยตั้งอธิษฐานว่าถ้าฝนไม่ตกลงมาข้างลานพระเจดีย์ จนพระองศ์ลอยขึ้น ก็จะไม่เสด็จลุกขึ้น” (พงษ์จันทร์ คล้ายสุบรรณ, 2541 : 46-52)

พิธีกรรมขอฝนในประเทศไทยมีหลักฐานปรากฏอยู่ทุกยุคสมัย เริ่มตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- 1) พิธีกรรมการขอฝนสมัยกรุงสุโขทัย

สมัยสุโขทัยพิธีขอฝนหรือพิธีพิรุณศาสตร์เป็นพระราชพิธีที่จัดทำขึ้นเป็นประจำทุกปี ในหนังสือตำรับทำวาศรีจุฬาลักษณ์ หรือนางนพมาศ พระสนมเอกของพระร่วง กล่าวถึงพระราชพิธีครั้งกรุงสุโขทัยว่า เดือน 9 ทำพระราชพิธีพิรุณศาสตร์ตั้งเกย 4 เกย หน้าเทวสถาน มีอ่างทองสัตตโลหะ 4 อ่าง ปลุกข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ปลุกถั่ว ปลุกงา ปลุกมะพร้าว และปลุกหญ้าแพรก หญ้าละมาน (ละมาน-ข้าวป่านิดหนึ่ง) ตามลำดับ วางไว้หน้าเกย พราหมณาจารย์ทำพิธีบวงสรวงสังเวชพระเป็นเจ้า แล้วตั้งสัตยาธิษฐานว่า ขอให้ฝนตกชุกทั่วทุกนิคมคามเขตขอบขันตสีมากรุงเทพมหานครสุโขทัย ราชธานีบุรีรัฐให้ชุ่มแช่ชาติสาลีอันมีพรรณต่างๆ ซึ่งเป็นของเลี้ยงชีพประชาชนหญิง สมณพราหมณาจารย์ทั่วทั้งแผ่นดิน จงบริบูรณ์ด้วยเมื่อดวง ปรากฏจากดวงแสน ด้วยอำนาจวิสสวลาหกและพระพระสยาม...ประการหนึ่งตณชาติต่างพรรณอันเขียวขจีงดงามด้วยยอดและใบ มีหญ้าแพรกหญ้าละมาน เป็นต้น สำหรับเป็นรักษาหาร ช้าง ม้า โค กระบือ ของจงกองงามตามชายหนองคลองน้ำไหล ด้วยอำนาจวิสสวลาหกให้บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว, 2506 : 541-542)

เมื่อกล่าวคำอธิษฐานแล้ว พราหมณาจารย์ ทั้ง 4 ผู้ถือพระเวทเพทางศาตร์แต่งกายสยายมวยผม นุ่งอุทกสาฎกถือธงประภากรศรีมอดจเมฆสีดามีตฝน มียันตร์พระฤษะสารทตามขอบข้างละ 4 คู่ ปักบูชาไว้คนละคัน พระครูพรหมพรตเป่าสังข์เดินนำหน้า พราหมณาจารย์ผู้ทำพิธีแห่ห้อมออกจากพระเทวะสถานไปประจำอยู่ที่เกย หนึ่งคนต่อหนึ่งเกย หลังจากนั้นพราหมณาจารย์ผู้ทำพิธีแต่ละคนต่างคนต่างอ่านโองการ ประกาศแก้ววิสวลาหกตามตำหรับอิศวรเวทขอฝนและบงจงจนครบสิ้น ครบวาระ 3 รอบ แล้วลงจากเกยกลับมาที่เทวสถานจากนั้นพราหมณาจารย์จะสลับสับเปลี่ยนขึ้นเกยโบกธงบริกรรมรายมนต์วันละ 2 ครั้ง เข้าและเย็นจนครบ 3 วัน เป็นอันเสร็จพิธีขอฝนตามตำรับไตรเพทของพราหมณ์ (หลวงประจักษ์ศรีสมุทร (อุดม ทัดตานนท์), 2505 : 81-82)

2) พิธีกรรมขอฝนสมัยกรุงศรีอยุธยา

สมัยกรุงศรีอยุธยามีพระราชพิธีต่างๆ ทุกเดือนในหนึ่งปี ที่เรียกว่ากันพระราชพิธีสิบสองเดือน ส่วนใหญ่ก็เพื่อให้แผ่นดินมีความสมบูรณ์และเพื่อความเจริญงอกงามของพืช พันธุ์ธัญญาหาร พระราชพิธีต่างๆ มักจะเกี่ยวกับการทำมาหากินหรือการปลูกข้าวเป็นส่วนใหญ่ดังปรากฏระเบียบอยู่ในกฎหมายตราสามดวง “กฎมนเฑียรบาล” ว่า เดือนหกมีพิธีจรดพระราชนั่งคัล หรือ พระราชพิธีแรกนา ซึ่งกระทำติดต่อกันมาจนกระทั่งสมัยรัชกาลปัจจุบัน นอกจากนี้ถ้าฝนไม่ตก พระเจ้าแผ่นดินยังมีพระราชภาระที่จะต้องประกอบพระราชพิธีพิรุณศาสตร์หรือขอฝน (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, 2547 : 43-44) แม้ว่าในกฎมนเฑียรบาลจะไม่ได้กล่าวถึงพระราชพิธีขอฝน แต่ในตำราพราหมณ์มีว่า “เดือนเก้า พระราชพิธีพิรุณศาสตร์ มหาเมฆบูชา” ในจดหมายเหตุ คำให้การขุนหลวงหาวัด หรือเจ้าฟ้าอุทุมพร กล่าวว่า “ถ้าฝนไม่ตก ให้เอาคำโองการออกอ่าน ฝนก็ตก” โดยคำโองการที่กล่าวนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสันนิษฐานว่ามีมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าบรมโกศ ด้วยมีความเชื่อเรื่องฤกษ์ชิวพรมาก่อนหน้านั้นแล้ว โดยราชพิธีพิรุณศาสตร์จะเริ่มเมื่อเวลาบ่าย 3 โมง

พราหมณ์เชิญรูปฤๅษีลโยโกณัน 1 รูป ยืน 2 รูป มาตั้งที่แท่นกลางแจ้ง หน้าหอพระราชพิธีเก่าในพระราชวัง มีกระบะเครื่องบูชา รูปเทียน ข้าวตอกดอกไม้ อย่างบริวารกฐิน ขุนหมื่นพราหมณ์อ่านเทศชุมนุมจบหนึ่ง เป่าสังข์ 2 คน อ่านโองการและเป่าสังข์วันละ 3 จบ ทุกวัน รูปพระฤๅษีนั้นตั้งกร้าแดดกร้าฝนไว้ตลอดกาล พระราชพิธีคำโองการเทศชุมนุมนั้น ค่อนข้างยืดยาวและไม่เป็นสาระเรื่องราว ภายหลังจึงเลิกไป (สุทธิรักษ์ โกช่วย, 2559 : 11-12) ทำให้เห็นว่าเดิมแล้วพิธีขอฝนหรือพิธีพิรุณศาสตร์ตามความเชื่อดั้งเดิมนั้นได้รับอิทธิพลความเชื่อจากศาสนาพราหมณ์ ในการขอฝนจะใช้รูปปั้นฤๅษีเป็นสิ่งสื่อสารบันดาลทำให้ฝนตก ซึ่งปัจจุบันได้เปลี่ยนมาเป็นสิ่งอื่นแทน

3) พิธีกรรมขอฝนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

หลักฐานในตำราพระราชพิธีกล่าวสั้นๆ ว่า “เดือนเก้า เป็นพระราชพิธีพิรุณศาสตร์” เป็นหลักฐานที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับพระราชพิธีในเดือนเก้าที่กระทำในสมัยรัตนโกสินทร์ (ฉัตรบงกช ศรีวัฒน์สาร, 2546 : 54) กำหนดเป็นพระราชพิธีจร ไม่ได้จัดเป็นประจำทุกปี มีการจัดมาแล้วหลายครั้งจะประกอบเฉพาะเมื่อบ้านเมืองเกิดฝนแล้งหรือมีทุพภิกขภัย ต้นสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 - 3 มีพระราชพิธีแบบพราหมณ์ที่ถือปฏิบัติมาแต่โบราณ ต่อมาในรัชกาลที่ 4 พิธีขอฝนมีทั้งพิธีสงฆ์และพิธีพราหมณ์ พิธีสงฆ์นั้นเกิดขึ้นในภายหลัง ส่วนพิธีพราหมณ์ก็ไม่เหมือนกับสมัยกรุงสุโขทัย พิธีทั้งสองอย่างทำพร้อมกัน แต่พิธีพราหมณ์แยกไปทำต่างหาก โดยออกไปตั้งโรงพิธีที่ทุ่งสัมป่อย ปลูกเกยที่หน้าโรงพิธี ขุดสระมีรูปเทวดา นาค และปลา เหมือนสระที่สนามหลวง แล้วปั้นเมฆ 2 รูป ชายและหญิง วันแรกตั้งพระราชพิธี มีการแห่พระผู้เป็นเจ้าของ ได้แก่ เทวรูปพระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหมธาดา และพระมหาพิฆเนศวร ไปยังโรงพิธี ในเวลาเช้าพระมหาราชครูขึ้นบนเกยอ่านพระเวท และโบกธงผ้าขาวขาว ร่ายยันต์พิรุณศาสตร์ 3 ครั้ง พราหมณ์โหราจารย์ 8 คน นั่งล้อมเทวรูป สวดคาถา ชักประจำตั้งแต่เช้าถึงเพลช่วงหนึ่ง และจากบ่ายจนถึงแดดหลบ พระมหาราชครูขึ้นเกยโบกธงอีกครั้งหนึ่ง สวดคาถา ชักประจำ จะเปลี่ยนไปตามวันจนครบทั้ง 7 วัน เป็นอันเสร็จพิธีแล้วแห่พระผู้เป็นเจ้าของกลับเทวสถาน

กล่าวโดยสรุปแล้ว แนวคิดเรื่องพิรุณศาสตร์ในสังคมไทยมีความเชื่อว่าพิธีกรรมการขอฝนมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ซึ่งพิธีขอฝนเป็นพระราชพิธีสำคัญที่พระกษัตริย์จำเป็นต้องทำให้แก่ประชาชนเป็นประจำทุกปี เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ชาวนาในการทำการเกษตรกรรมอันเป็นอาชีพหลักของชาวไทย ทั้งนี้คนสมัยก่อนเชื่อว่าฝนจะตกหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับพระราชกิจวัตรของกษัตริย์ หากกษัตริย์ตั้งอยู่ในธรรมก็จะทำให้ฝนตกต้องตามฤดู แต่ถ้ากษัตริย์ไม่ตั้งอยู่ในธรรมก็จะทำให้ฝนไม่ตกต้องตามฤดู ต่อมาพิธีขอฝนได้นำมาทำในช่วงฤดูที่ฝนแล้ง ฝนไม่ตก ข้าวยาก หมากแพงเท่านั้น และยังมีพิธีสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

พิธีกรรมขอฝนของคนไทย ถือเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่มีมานาน อยู่คู่กับสังคมไทยที่เป็นสังคมเกษตรกรรม จำเป็นที่จะต้องใช้น้ำในการอุปโภค บริโภค ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ในงานด้าน

การเกษตร ด้วยเหตุที่ฟ้าฝนชลประทานไม่ตกต้องตามฤดูกาล คนไทยจึงอยู่ไม่ได้เพื่อความอยู่รอดจึงต้องหาวิธีอะไรสักอย่างที่จะทำให้ฝนตกลงมาจึงเกิดพิธีกรรมการขอฝนขึ้น ในปัจจุบันมีความเชื่อเรื่องการขอฝนยังมีอยู่โดยทั่วไปในสังคมไทย ปีใดที่ฝนแล้งฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลพระเจ้าแผ่นดินก็จะทรงทำพิธีพืชมงคล ขณะที่บ้านจะชักชวนกันทำพิธีกรรมขอฝนเช่นกัน

การขอฝนในล้านนา

พิธีกรรมอันเกี่ยวข้องกับความเชื่อของชาวเมืองดั้งเดิม คือ อำนาจเหนือธรรมชาติ (ผี) ผสมผสานความเชื่อของศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ จนเกิดพิธีกรรมการขอฝน 15 พิธีกรรม โดยแยกเป็นพิธีกรรมทางพุทธ พราหมณ์และผี ดังนี้ (สุทธิรักษ์ โกช่วย, 2559 : 29-30)

1) พิธีกรรมขอฝนทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ (1) พิธีกรรมการแห่พระเจ้าฝนแสนห่าขอฝน (2) พิธีกรรมการฟังธรรมพระยาปลาช่อนขอฝน (3) พิธีกรรมสรงน้ำพระธาตุม่อนเปียะขอฝน (4) พิธีสลากภัตขอฝน (5) พิธีแห่พระเจ้าไม้แก่นจันทน์

2) พิธีกรรมทางผี ได้แก่ พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ เลี้ยงผีฝ่ายขอฝน

3) พิธีกรรมที่ผสมผสาน ได้แก่ (1) พิธีจิบอกไฟขอฝน (2) พิธีสวดคาถาขอฝน (3) พิธีแห่ช้างเผือกขอฝน (4) พิธีแห่ปลาช่อนขอฝน (5) พิธีสืบชะตาเขื่อนขอฝน (6) พิธีแห่มอมขอฝน (7) พิธีแห่นางแมวขอฝน และ (8) พิธีแห่ตุ๊กตาขอฝน

2. วิเคราะห์พิธีกรรมการขอฝนในพระพุทธศาสนา

พิธีขอฝนปรากฏอยู่ในแทบทุกส่วนในสังคมไทย โดยเฉพาะภาคเหนือและภาคอีสานของไทย ที่มีความเชื่อและวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับการขอฝนอย่างแน่นแฟ้น ซึ่งปัจจุบันจะประเพณีการขอฝนก็ยังปรากฏอยู่ไม่ได้สูญหายไปเนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมที่ชาวไทยส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม เป็นชาวนาที่ต้องอาศัยฝนจากธรรมชาตินั่นเอง เมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลทำให้ชาวนาเดือดร้อน ไม่สามารถทำเกษตรเลี้ยงชีพเพราะผลผลิตทางการเกษตรไม่ดีจึงมีพิธีกรรมการขอฝนขึ้นมาเพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยดลบันดาลฝนให้ตกลงมานั่นเอง ในแต่ละภูมิภาคก็จะมีพิธีกรรมที่แตกต่างกัน ทางภาคเหนือมีการฟังธรรมคาถาปลาช่อน พิธีแห่ นางแมว เป็นต้น ส่วนภาคอีสานมีการทำบุญบั้งไฟ แห่ นางแมว เทศน์พญาคันคาก เป็นต้น

พระพุทธศาสนาสอนหลักความจริงว่านิยาม 5 (พระครูสิริสุตานุยุต, 2565 : 107) หมายถึง กำหนดอันแน่นอน, ความเป็นไปอันมีระเบียบแน่นอนของธรรมชาติ, กฎธรรมชาติ สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นคนสัตว์ หรือสิ่งของ เป็นรูปธรรม หรือนามธรรม เป็นวัตถุหรือเป็นเรื่องจิตใจไม่ว่าชีวิตหรือโลกที่แวดล้อมอยู่ก็ตาม ทั้งหมดล้วนเป็นตามธรรมชาติแห่งตัจจุปัจจัย เป็นเรื่องของปัจจัยสัมพันธ์ธรรมดาที่ว่านี้มองด้วยสายตาของมนุษย์เรียกว่ากฎธรรมชาติ เรียกในภาษาบาลีว่า “นิยาม” แปลว่า กำหนดที่แน่นอน หรือแนวทางที่แน่นอน ได้แก่ นิยาม 5 ได้แก่

- 1) อุตุนิยาม (กฎธรรมชาติเกี่ยวกับอุณหภูมิจึงหรือปรากฏการณ์ธรรมชาติต่างๆ โดยเฉพาะดิน น้ำอากาศ และฤดูกาล อันเป็นสิ่งแวดล้อมสำหรับมนุษย์
- 2) พีชนิยาม (กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ มีพันธุกรรมเป็นต้น
- 3) จิตตนิยาม (กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต
- 4) กรรมนิยาม (กฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ คือ กระบวนการให้ผลของการกระทำ
- 5) ธรรมนิยาม (กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์ และอาการที่เป็นเหตุ เป็นผลแก่กันแห่งสิ่งทั้งหลาย

นิยามทุกอย่างดำเนินไปตามกฎทั้ง 5 ประการนี้ทั้งสิ้น ประเด็นสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ ธรรมนิยามเป็นกฎธรรมชาติสากลที่ครอบคลุม 4 กฎย่อยข้างต้น แม้พระพุทธศาสนาจะศึกษาเน้นเรื่องธรรมนิยามและจิตตนิยาม แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธเรื่องอุตุนิยามและพีชนิยามที่เป็นจุดเน้นของวิทยาศาสตร์ หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาได้สอดแทรกเรื่องธรรมชาติไว้ เช่น เรื่องธรรมนิยามที่กล่าวถึงทุกสิ่งมีการเป็นไปตามเหตุและผล

พระพุทธศาสนากล่าวถึงกฎธรรมชาติประเภทแรกอันเป็นความแน่นอนตามธรรมดาที่เกี่ยวข้องกับอุณหภูมิจึงความร้อน ฝน พายุ และสภาพภูมิอากาศตามธรรมชาติ กฎนี้ว่าด้วยเรื่องของวิวัฒนาการของธรรมชาติทั้งในด้านความเจริญและความถดถอย สภาพแวดล้อมที่สมบูรณ์แบบในอดีตกาลเป็นตัวอย่งที่ดีของพัฒนาการด้านความเจริญของธรรมชาติ ในขณะที่เดียวกันสภาพแวดล้อมในปัจจุบันก็เป็นตัวอย่งของพัฒนาการด้านความเสื่อมโดยเริ่มเข้าสู่ภาวะถดถอยดังปรากฏการณ์ภาวะโลกร้อนอันเนื่อง มาจากการเปลี่ยนแปลงทางสภาพภูมิอากาศ การละลายตัวอย่งรวดเร็วของภูเขาน้ำแข็งทางขั้วโลกเหนือ ฝนพายุไม่ตกต้องตามฤดูกาล อุณหภูมิความร้อนของโลกและระดับน้ำทะเลที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงของโลกเหล่านี้เป็นกฎธรรมชาติที่แน่นอนตามธรรมดาตั้งที่พระพุทธโฆสจารย์ได้แสดงไว้ว่าคือความแน่นอนของฤดูกาล “ในชนบทนั้นๆ ในกาลนั้นๆ การเก็บดอกไม้และผลไม้มันเป็นต้นต้น โดยตัดครั้งเดียวเท่านั้น ลมพัด ลมไม่พัด แดดกล้า แดดอ่อน ฝนตก ฝนไม่ตก ดอกบัวกลางวันแย้ม กลางคืนหุบ อย่งนี้เป็นต้น เป็นอุตุนิยาม” (सानุ มหัทธนาตุล, 2558 : 1-15)

แสดงให้เห็นถึงความแปรปรวนไม่คงที่ของอุณหภูมิอันเกิดจากพลังงานแสงอาทิตย์ซึ่งส่งผลต่อการออกดอกออกผลของ พืชพันธุ์ ดอกไม้ และต้นไม้, ลม แสงแดด และฝนที่ตกตามฤดูกาลที่แตกต่างกัน รวมถึงกลางวันและกลางคืนที่เป็นตัวกำหนดปรากฏการณ์และพฤติกรรมของธรรมชาติ ในอรรถกถาแม้ว่าอรรถกถาจารย์จะกล่าวถึงอุตุนิยามในเรื่องความเปลี่ยนแปลงทางอุณหภูมิ แต่มิได้กล่าวถึงความเสื่อมโทรมด้านอุณหภูมิไว้ จึงอาจกล่าวได้ว่าความเสื่อมโทรมด้านอุณหภูมิเป็นสภาพความเปลี่ยนแปลงของฝน พายุ และอากาศในระดับที่รุนแรงที่สุดภายใต้กฎแห่งอุตุนิยาม

สาเหตุทำให้ฝนตกในพระพุทธศาสนา

ปรากฏการณ์ฝนตกที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนามีเหตุปัจจัย ได้แก่

1) มนุษย์ตั้งอยู่ในธรรม พระพุทธศาสนาเชื่อว่าการที่พระราชเจ้าผู้ปกครองข้าราชการรวมไปถึงประชาชนเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม จะเป็นปัจจัยทำให้เกิดฝนตกต้องตามฤดูกาล ดังที่ปรากฏในอัมมิกสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระสงฆ์สาวกทั้งหลายว่า “ในเวลาทีพระราชเจ้าตั้งอยู่ในธรรม...ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็โคจรไปสมำเสมอ...หมู่ดาวนักษัตรก็โคจรไปสมำเสมอเมื่อหมู่ดาวนักษัตรโคจรไปสมำเสมอ...คืนและวันก็หมุนเวียนไปสมำเสมอ...เดือนหนึ่งและครึ่งเดือนก็หมุนเวียนไปสมำเสมอ...ฤดูและปีก็หมุนเวียนไปสมำเสมอ...ลมก็พัดไปสมำเสมอ...พวกเทวดาก็ไม่ขัดเคืองใจ...ฝนก็ตกต้องตามฤดูกาล” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 21 ข้อ 70 : 114)

2) ท้าวสักกะจอมเทพ (พระอินทร์) พระอินทร์มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาททั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถาจำนวนมาก พระอินทร์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้น จะปรากฏด้วยคำว่า ท้าวสักกะ, ท้าวสักกะเทวราช และพระอินทร์ (มนตรี สิริโรจนานันท์, 2561 : 44-63) พระอินทร์สามารถบันดาลสิ่งต่างๆ ให้เกิดขึ้นได้ ในอัมมิกสูตรได้กล่าวถึงการบันดาลฝนของท้าวสักกะเทวราชให้ต้นไทรใหญ่ล้มจนส่วนที่เป็นรากอยู่ด้านบนว่า “ต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูธรของพระเจ้าไกรภยะมี 5 กิ่ง...มีผลอร่อยเหมือนรวงผึ้งเล็ก....ต่อมาบุรุษคนหนึ่งบริโภคผลของต้นไทรใหญ่แล้วหักกิ่งหลักไป...ทำให้ต้นไทรไม่ออกผลต่อไป” พระเจ้าไกรภยะจึงเสด็จเข้าไปหาท้าวสักกะ ท้าวสักกะจอมเทพทรงบันดาลให้มีลมฝนอย่างแรงพัดโค่นต้นไทรใหญ่ล้มลง (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 22 ข้อ 54 : 527-528)

3) ฝนตกด้วยฤทธิ์ของพระมหากะ ฝนตกด้วยอำนาจของพระสาวกที่ปรากฏในพระสูตรนี้เป็นการบันดาลฝนของพระมหากะซึ่งสมัยนั้นเป็นพระผู้มีพระภาคก่อน วันนั้นอากาศร้อนมากพระมหากะเห็นพระเถระเดินด้วยความทุกข์จากความร้อน จึงบันดาลฝนให้ความร้อนหายไป (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 18 ข้อ 346 : 378)

4) วัสสวลาหกบันดาลฝน ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงฝนที่เกิดด้วยอำนาจของเทวดาซึ่งปรากฏในวัสสวลาหสูตร โดยมีใจความว่า ภิกษุได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มีฝนในกาลบางคราว” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ภิกษุ เทพพวกวัสสวลาหมีอยู่ เมื่อใด เทพเหล่านั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า “ทำอย่างไรหนอ พวกเราพึงยินดีด้วยความยินดีของตนเอง” เมื่อนั้น เพราะอาศัยความตั้งใจของเทพเหล่านั้น ฝนจึงมีภิกษุ นี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มีฝนในกาลบางคราว” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 17 ข้อ 606 : 373)

5) ฝนตกด้วยการอ้อนวอนของปลาพระโพธิสัตว์ ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงปลาโพธิสัตว์ได้ขอฝนจากปชชุนเทพ ความว่า ปลาพระโพธิสัตว์กล่าวกับปชชุนเทพให้บันดาลฝนให้ตกลงมาเพื่อช่วยเหลือฝูงปลาทั้งหลายให้รอดพ้นจากฝูงกาที่มาจิกกิน

6) ฝนตกด้วยอำนาจของข้างปัจฉิมนาเคนทร์ ในเวสสันดรชาดกมีเรื่องราวการบันดาลฝนของข้างนามว่าปัจฉิมนาเคนทร์ โดยในสมัยนั้นในเมืองกาลิงครัฐเกิดฝนแล้ง ข้าวกล้าไม่สมบูรณ์ ประชาชนในเมืองเกิดความอดอยากลำบาก พระราชาแห่งเมืองกาลิงครัฐจึงเลือกพรหมณ์ 8 คน ไปทูลขอข้างจากพระเวสสันดร เมื่อพรหมณ์ทั้ง 8 นำข้างไปปัจฉิมนาเคนทร์ไปเมืองกาลิงครัฐแล้วก็เกิดฝนตกขึ้นในเมืองในที่สุดและได้นำข้างคืนสู่เจ้าของตามเดิม

สาเหตุทำให้ฝนแล้งในพระพุทธานุชาดก

1) มนุษย์ไม่ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อมนุษย์ตั้งอยู่ในธรรม คือ พระราชาผู้ปกครองข้าราชการรวมไปถึงประชาชนเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม จะเป็นปัจฉิมทำให้เกิดฝนตกต้องตามฤดูกาล ตรงกันข้ามหากพระราชาผู้ปกครองข้าราชการรวมไปถึงประชาชนเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม จะเป็นปัจฉิมทำให้เกิดฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ในพระสูตรนี้ได้กล่าวถึงโทษของมนุษย์ที่ไม่ตั้งอยู่ในธรรมอันดีงามทำให้ธรรมชาติเกิดความวิปริตปั่นป่วนสร้างเดือดร้อนไปถึงเทวดาผู้บันดาลฝน ทำให้เทวดาเกิดความไม่พอใจและไม่บันดาลให้กับมนุษย์จนมนุษย์เกิดความเดือดร้อนไม่สามารถทำการเกษตรได้ (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 21 ข้อ 70 : 114)

2) พระราชาไม่ทรงธรรม ในมณีโจรชาดกได้กล่าวถึงภัยของพระราชาผู้ที่ไม่ประกอบด้วยธรรมว่า “ในรัชสมัยของพระราชาผู้ไม่ทรงธรรมในกาลไม่สมควรตก ฝนก็ตกในกาลสมควรจะตก ฝนก็ไม่ตกพระราชาผู้ไม่ทรงธรรม” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 27 ข้อ 88 : 87)

3) พระราชาทรงกล่าวเท็จ การที่พระราชากล่าวเท็จพูดโกหกเป็นเหตุทำให้ฝนไม่ตกตามฤดูกาลนี้ปรากฏในเจติยราชชาดก เหตุของการกล่าวเท็จเกิดจากโกรกล้มพหุพรหมณ์ต้องการเป็นใหญ่ต่อจากพี่ชายได้ใช้กลอุบายหลอกลวงให้พระเจ้าอุปริจรรราชทำการมูสาวาท ทำเด็กให้เป็นผู้ใหญ่ จะให้ผู้ใหญ่คืนฐานันดรให้แก่เด็ก มหาชนต่างสนใจกันเป็นอันมาก กบิลดาบสอดีตอำมาตย์คนเดิมทราบความดังนั้นจึงได้มาเตือนพระเจ้าอุปริจรรราชและได้กล่าวถึงโทษของการกล่าวมูสาวาทว่า “พระราชาพระองค์ทรงทราบอยู่ ถูกเขากล่าวปัญหาแล้วแก้งกล่าวมูสาวาท พยากรณ์ปัญหานั้นไปเสียอย่างอื่น ในแว่นแคว้นของพระราชาองค์นั้น ฝนย่อมตกในเวลาไม่ใช่ฤดูกาล ย่อมไม่ตกต้องตามฤดูกาล” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 27 ข้อ 48 : 293)

กล่าวโดยสรุปแล้วเหตุที่ทำให้ฝนแล้งในพระพุทธานุชาदनันเกิดจากการกระทำของมนุษย์โดยเป็นเหตุ คือ ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ที่สังเกตได้ชัดคือ เมื่อมนุษย์ไม่ตั้งอยู่ในศีลก็จะทำให้เกิดผลเสียต่างๆ ตาม โดยเฉพาะกษัตริย์พระเจ้าแผ่นดินจะส่งผลมากกว่าประชาชนธรรมดา อาจเป็นเพราะว่าพระราชาเป็นผู้แลสุขทุกข์ของประชาชน เมื่อพระราชาให้ความดูแลปกครองโดยธรรม ประชาชนก็จะมีความสุข ตั้งอยู่ในคุณงามความดี ตรงกันข้ามเมื่อพระราชาเป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรมก็จะทำให้เกิดอธรรมความชั่วขึ้นในประเทศ ความเป็นอยู่ของประชาชนก็จะลำบาก ทำให้เกิดสงครามต่อสู้ทำลายกัน ส่งผลให้ธรรมชาติได้รับผลกระทบไปด้วย ด้วยเหตุนี้เองฝนจึงไม่ตกต้องตามฤดูกาล

อภิปรายผล

จากการวิจัยเรื่อง แนวคิดว่าด้วยพิธีกรรมขอฝนในพระพุทธศาสนา มีประเด็นที่น่าสนใจ คือ แนวคิดว่าด้วยพิธีกรรมขอฝน ผลการวิจัยพบว่า พิธีกรรมการขอฝนในสังคมไทยนั้นมีหลายรูปแบบ แตกต่างกันไปตามความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งได้ผสมผสานเอาพิธีทางพระพุทธศาสนาไปเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมขอฝนด้วย เช่น พิธีแห่ช้างเผือก พิธีเทศน์ธรรมปลาช่อน พิธีแห่พระเจ้าไม้แก่นจันทร์ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระปิ่นแก้ว อินทปญโญ (วิทโล) (2564 : 1014-1020) ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาพิธีกรรมการขอฝนในล้านนา โดยศึกษาพิธีแห่พระเจ้าไม้แก่นจันทร์ วัดป่าตันหลวง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง” ผลการวิจัยสำคัญสรุปว่า การขอฝนในสังคมไทยมีอยู่ทุกภาค มีความคล้ายคลึงกันเป็นอย่างมาก ในภาคเหนือ มีพิธีขอฝนหลายรูปแบบ ได้แก่ พิธีแห่พระเจ้าฝนแสนห่า พิธีจับอกไฟ (จุดบั้งไฟ) บูชาพญาแถน พิธีแห่ช้างเผือก พิธีแห่ปลาช่อนขอฝน เป็นต้น และสอดคล้องกับงานวิจัยของ อนุชน หวลทรง และคณะ (2558 : ก) ที่ศึกษาวิจัยเรื่อง “พระเจ้าฝนแสนห่าและมอมกับพิธีกรรมขอฝน” พบว่า บทบาทของพระเจ้าฝนแสนห่าและมอม พบว่า บทบาทหลักคือใช้แห่ขอฝน และบทบาทที่เพิ่มเติมมา คือ ใช้ในการขอพร อธิษฐาน บนบานศาลกล่าว ขอให้หายจากโรคภัย ขอให้มียุศร ขอให้สอบติดข้าราชการและขอให้ขายที่ดินได้ คุณค่าพระเจ้าฝนแสนห่าและมอม พบว่า เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจของชุมชนที่เห็นว่าพระเจ้าฝนแสนห่าและมอมเป็นทางเลือกสุดท้ายที่เป็นที่พึ่งให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูนันทเจติยาภิบาล (สัทธิไชยา) (2560 : ก-ข) ที่ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรมและคุณค่าของพิธีเทศน์คัมภีร์ธรรมพญามังฉาปลาช่อน” พบว่า คติความเชื่อพิธีขอฝนพบได้ในหลายวัฒนธรรมของชนชาติไทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะกลุ่มวัฒนธรรมที่ใช้น้ำฝนเพื่อการเกษตรกรรมเป็นหลัก สามารถแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ พิธีกรรมขอฝนแบบดั้งเดิมและพิธีขอฝนแบบผสมผสานกับคติพุทธ ซึ่งคติความเชื่อพิธีขอฝนของล้านนามีการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อในพระพุทธศาสนา เช่น กรณีคัมภีร์ธรรมมังฉาพญาปลาช่อน ซึ่งมีที่มาจากพระคาถาในมังฉาขาดก โดยพิธีกรรมนี้จะเป็นการจำลองสถานที่เหมือนท้องเรื่องในขาดก มีจัดทำเครื่องสักการบูชา และพิธีเทศนาธรรม มีการจัดขึ้นเฉพาะในปีที่ฝนแล้งเท่านั้น

องค์ความรู้ที่ได้รับ

จากการวิจัยเรื่อง แนวคิดว่าด้วยพิธีกรรมขอฝนในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้ค้นพบองค์ความรู้ดังนี้

ของสิ่งเหนือธรรมชาติ

- เทวดา
- สัตว์พิเศษ
- ผู้มีฤทธิ์

ทางของผู้ปกครอง

- พระราชา
- รัฐบาล

อำนาจของมนุษย์

- ประชาชน
- พิธีกรรม
- องค์กร

สรุป

การกระทำของมนุษย์มีผลปัจจัยทำให้เกิดฝนตกต้องตามฤดูกาล และทำให้ฝนแล้งไม่ตกตามฤดูกาล สมัยใดที่มนุษย์ตั้งมั่นทำความดีอยู่ในธรรม ก็จะทำให้เทวดาชอบใจ จึงดลบันดาลส่งฝนให้ตกต้องตามฤดู ทำให้มนุษย์ได้ทำการเกษตรเลี้ยงชีพ มีอาหาร มียารักษาโรค ใช้ชีวิตอย่างปกติสุข ในทางตรงกันข้ามถ้าเมื่อใดที่มนุษย์ทำกรรมหยาบช้า ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ไม่ประกอบคุณงามความดี ก็ทำให้เทพดาผู้บันดาลฝนไม่ชอบใจ และไม่บันดาลฟ้าฝนให้ตกต้องตามฤดูกาลหรือไม่ก็บันดาลฝนเลยส่งผลให้ไม่สามารถทำการเกษตร เกิดสถานการณ์ข้าวยากหามาแพง เป็นหน้าที่ของพระราชา ผู้ปกครองที่จะต้องดูแลประชาชนให้ตั้งอยู่ในธรรม

บรรณานุกรม

- ฉัตรบงกช ศรีวัฒนสาร. (2546). “การพระราชพิธีสิบสองเดือนในจิตรกรรมฝาผนัง วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพมหานคร”. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พงษ์จันทร์ คล้ายสุบรรณ. (2541). **ตำนานการขอฝน**. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.
- พระครูนนทเจดีย์ภิบาล (สักขี ไชยา). (2560). การศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรมและคุณค่าของพิธีเทศน์คัมภีร์ธรรมพญามัจฉาปลาช่อน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูสิริสุตานุยุต. (2565). “**พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่**”. ลำพูน: วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว. **พระราชพิธีสิบสองเดือน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. (2547). **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 18**. กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์.

พระปิ่นแก้ว อินทปณฺโณ (วิทไล). (2564). “การศึกษาพิธีกรรมการขอฝนในล้านนา โดยศึกษาพิธีแห่งพระเจ้าไม้แก่นจันทน์ วัดป่าต้นหลวง อำเภอมแม่ทะ จังหวัดลำปาง”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มนตรี สิริโรจนานันท์. (2561). “พระอินทร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. 5 (1) : 44-63.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

सानุ มัทธนาคุณ. (2558). “คำตอบของพระพุทธศาสนาเรื่องความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อมภายใต้กรอบนิยาม 5”. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุทธิรักษ์ โกษฐ์วย. (2559). “สัญลักษณ์ บทบาทหน้าที่และคุณค่าของพิธีกรรมการขอฝน”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

หลวงประจักษ์ศรีสมุทร (อุดม ทัดตานนท์). (2505). **นางนพมาศ หรือ ตำรับทำวศรีจุฬาลักษณ์**, ธนบุรี: โรงพิมพ์ส่งเสริมอาชีพ.

อนุชน หวลทรง และคณะ. (2558). “พระเจ้าในแสนห้าและมอมกับพิธีกรรมขอฝนให้เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม”. **รายงานการวิจัย**. กระทรวงวัฒนธรรม.